

Mine KAYA KEHA

Prof. Dr. | Prof. Dr.

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Erzurum-TÜRKİYE
Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Philosophy, Erzurum-TURKIYE
ORCID: 0000-0002-5092-2674
mkeha@atauni.edu.tr

Karl R. Popper'ın Immanuel Kant'ın Eleştirel Akılcılığına Yaklaşımı

Öz

Karl R. Popper'ın (1902-1994) eleştirel akılcı felsefesinde etkili olan filozoflardan Immanuel Kant'ın (1724-1804) eleştirel akılcılığına yaklaşımının ele alındığı bu çalışma, Popper'ın Kant'ın eleştirel akılcılığına yönelik eleştirilerinden bir bölümüne işaret etmektedir. Popper neredeyse tüm eserlerinde kendi eleştirel akılcı felsefesinin ortaya çıkışında Kant'ın etkisinin çok büyük olduğunu ifade etmekle birlikte onun eleştirel akılcılığını özellikle de epistemolojik dayanakları bakımından ciddi düzeyde eleştirmektedir. Kant'ın bilimi episteme ya da bilginin hakikatin temsili olduğu görüşü Popper'ın Kant'a yönelik eleştirilerinin odağını oluşturmaktadır. Kant'ın epistemolojik olarak yaptığı bu hatanın kaynağında onun Newton fiziğinin doğruluğuna beslediği sarsılmaz inancın olduğunu ileri sürmekte dolayısıyla Kant'ın hatasının olağan tarihsel durumundan kaynaklandığına işaret ederek Einstein fiziği ile birlikte kendi eleştirel akılcılığının haklılığına vurgu yapmaktadır. Newton fiziğinin tamamıyla yanlışlanmış olduğunu düşünmediğini ancak kabul edilebilir bilimsel bir varsayım olarak varlığını koruduğunun altını çizmektedir. Tıpkı Newton fiziğinde olduğu gibi Kant epistemolojisinin de sınırlı bir alanda doğru olan epistemolojik bir teori olduğunu ve kendi eleştirel akılcılığının Kant'ın eleştirel akılcılığını tamamladığını ileri sürmektedir. Kant'ın epistemolojisinin bütünselci ve bilgide kesinlik arayışı içinde olan doğrulamacı perspektifi yerine Popper kendi eleştirel akılcılığını biyolojik bir yaklaşımla ele alırken, Darwin'in biyolojik kuramındaki doğal seçilimi, kendi yanlışlamacı ve karşı tümevarımcı epistemolojisinde oldukça önemli bir yer vermektedir. Popper'ın perspektifinin ortaya çıkışında Sokratesçi bilinemezlik tezi, Einsteinci fizik kuramı ve Darwinci biyoloji kuramının etkisi olduğu açıktır. Bu üç görüş Popper'cı eleştirel akılcılığı Kant'cı eleştirel akılcılıktan ayırmaktadır. Bu çerçevede Popper'ın eleştirel akılcılığının Kant'cı eleştirel akılcılıktan farklılıkları makalede ortaya koyulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Evrimsel epistemoloji, Doğal seçim, Bilimin gelişimi.

Karl R. Popper's Approach to Immanuel Kant's Critical Rationalism

Abstract

This study, which examines the approach of Karl R. Popper (1902-1994) to the critical rationalism of Immanuel Kant (1724-1804), one of the philosophers who was influential in his critical rationalist philosophy, points to some of Popper's criticisms of Kant's critical rationalism. While Popper states in almost all of his works that Kant had a great influence on the emergence of his own critical rationalist philosophy, he also seriously criticizes his critical rationalism, especially in terms of its epistemological foundations. Kant's view that science is an episteme or that knowledge is a representation of truth constitutes the focus of Popper's criticisms of Kant. He argues that the source of Kant's epistemological mistake is his unwavering belief in the truth of Newtonian physics, thus pointing out that Kant's mistake stems from his ordinary historical situation and emphasizing the legitimacy of his own critical rationalism together with Einsteinian physics. He emphasizes that he does not think that Newtonian physics has been completely falsified, but that it remains an acceptable scientific assumption. He argues that, just like Newtonian physics, Kant's epistemology is an epistemological theory that is correct in a limited area, and that his own critical rationality complements Kant's critical rationality. Instead of the holistic and verificationist perspective of Kant's epistemology, which seeks certainty in knowledge, Popper approaches his own critical rationality with a biological approach, while giving a very important place to natural selection in Darwin's biological theory in his own falsificationist and counter-inductive epistemology. It is clear that the Socratic unknowability thesis, Einsteinian physics theory and Darwinian biology theory have influenced the emergence of Popper's perspective. These three views distinguish Popperian critical rationality from Kantian critical rationality. Within this framework, the differences between Popper's critical rationality and Kantian critical rationality will be revealed in the article.

Keywords: Evolutionary epistemology, Natural selection, Development of science.

Giriş

“Yıldızlar âleminin sonsuzluğunu izlediğimizde, bilgisizliğimizin ne kadar sonsuz olduğunu anlarız.”

Daha İyi Bir Dünya Anlayışı
(K.Popper, 2010, s.65)

Yunan felsefesinden Viyana Çevresi'ne bilgi kuramıyla ilgili insanların aklını kurcalayan birçok soru vardır. Bu sorulardan ikisi “bilginin doğruluğunun ölçütünün ne olduğu” ve ‘bilginin kaynağının ne olduğu’ sorularıdır. Bu çalışma özelinde bilgi kuramının bu temel sorularına Popper'ın yaklaşımları çerçevesinde yer verilecektir. Popper, kendi bilgi kuramında, bilgi konusundaki soruları, bir otorite/yetkinlik arama ve bu otoritenin insan olmasını önceleyen sorular olarak görmeyi yanı sıra bilginin güvenilir olma koşulları açısından bilgi sorununa nasıl yaklaşılması gerektiğine dair görüşlere de yer verir. Ona göre genel olarak bilgi kuramcılar bu tür yetkinlik/koşulları, görü, duyu, algı, akıl vb. de aramaktadır. Oysa Popper böyle yetkinlikler olmadığı gerekçesiyle bu tür yetkinlikleri aramanın gereksizliğini savunur. Tüm savlar/iddialar mutlaka şüphelidir (Popper, 2010, s. 59). Bu nedenle sorulması gereken bilginin en iyi ve en güvenilir kaynakları nelerdir? sorusu değil yanılgıları keşfeden ve onları ortadan kaldıran bir yol var mıdır? sorusudur. Popper bilginin kaynağının güvenilirliğini sorgulayanların, bilginin soyağacıyla meşrulaşacağına inandıklarını düşünür. Ve böyle bir çabanın altında: “metafizik düşünce, ırkçı arı bir bilgi, tahrif edilmemiş bir bilgi, en yüce yetke, belki de tanrı tarafından türetilmiş ve bu nedenle de sonlu bir bilgi düşüncesi” bulunmaktadır (Popper, 2010, s. 60). Yanılgının kaynağı nedir ve bu yanılgı nasıl ortadan kaldırılabilir? sorusunu soranlar ise bilginin kesinliği ve bilginin doğruluğu sorularının karıştırılmaması gerektiğini düşünenlerin sorusudur. Bu soru Popper'ın eleştirel akılçılığının da sorusudur (Popper, 2010, s. 61).

Popper bir aydınlanmacı olarak “Pestalozzi'nin yaptığı gibi, kendimizi bilgiyle bağımlılıktan kurtarmamız ve Kant'ın deyişiyle dogma sarhoşluğundan silkinerek uyanmamız gerektiğini düşünüyorum. Bu bağlamda bir de ne yazık ki çoğu aydının artık unuttuğu – özellikle de Fichte, Schelling ve Hegel'den beri-bir görevi hatırlatma gereği duyuyorum: *Peygambermiş gibi tavır takınmama görevini*” (Popper, 2010, s. 223) der. Popper, aklın, doğanın sırlarını çözme ve dolayısıyla insana bir kâhin olma niteliği sağlamış gibi görülmemesi gerektiğini söylemektedir.

Popper kendi eleştirel akılçılığı ve Kant'ın eleştirel akılçılığını karşılaştırdığında Kant'ın temel hatasının bilimin episteme olduğu veya bilginin hakikati ima ettiği varsayımından kaynaklandığı kanısındadır. Ona göre bu varsayım da Kant'ın Newton'un kozmolojisinin mutlak otoritesini kabul etmesinin bir sonucudur. Popper'ın yeniden inşa ettiği şekliyle Kant'ın sorun durumu dikkate alındığında, Kant'ın böyle bir hataya düşmemesi kaçınılmazdır. Popper'a göre ‘Newton'ın bilimin tartışılmaz olma varsayımı olmadan’, Kant'ın ‘Saf doğa bilimi nasıl mümkün olabilir?’ sorusuna yönelik ortaya koyduğu eleştiri çöker. İşte Popper da kendi eleştirel rasyonalizmi ve eleştirel deneyciliği vasıtasıyla bu hatalı varsayımı revize ederek, Kant'ın eleştirel felsefesine son dokunuşu ile tamamladığını düşünür (Fernandes, 1985, p. 18). Fernandes bu durumu betimlediği şu ifadelerinde “Hume'un Kant'ı uykusundan uyandıran varsayımında olduğu gibi Popper da Kant'ın özel tarihsel koşullarına bağlı varsayımı ile kendi uykusundan uyanmış ve bu uyanış onu Kant'ı yeniden gözden geçirmeye sevk etmiştir” sözleriyle hem Popper'ın felsefesindeki Kantçı etkiye dikkat çeker hem de Popper'ın Kant felsefesine yönelik yaptığı eleştirel sorgulamaya işaret eder (Fernandes, 1985, p. 18). Popper Kant'ın hatasını Einstein'dan önce gerçekleştiği için ‘Kant'ın hatası kaçınılmazdı’ sözleriyle hem Kant'ın eleştirel akılçılığının Newton fiziğine bağlılığına hem de kendi eleştirel akılçılığındaki Einstein'cı perspektife vurgu yapar. Çünkü Popper'ın eleştirel felsefesinde önemli faktörlerden biri, Einstein'ın kütleçekim teorisi ve Eddington'ın Einstein'ın teorisini doğrulayan 1919 tutulma gözlemi tarafından sunulan Newton teorisine yönelik meydan okumadır (Fernandes, 1985, p. 18). Einstein'ın bakış açısından,

Popper'ın sözleriyle, Newton'un teorisi yanlış olsa da mükemmel bir yaklaşımdır (Gillies, 2018, s. 29). Popper'ı bilim felsefesine ve Kant'ın problemini gözden geçirmeye yönelten şey Einstein'ın teorisidir. Popper'ın görüşüne göre fiziği, Newton'un teorisinin tartışılmaz gerçeğine olan katı inançtan kurtaran Einstein'ın başarısıdır. Popper Einstein'ın önerdiği deneylerden bir bölümünün gerçekleştirildiğini söyler ve sözlerine şöyle devam eder: "Einstein'ın lehine ve Newton'un aleyhine görünüyor. Ancak her durumda ölçümler zordur ve sonuçlar pek güvenilir değildir. Bu nedenle Newton teorisinin çürütüldüğünü (yanlışlandığını) iddia etmek istemiyorum" (Popper, 2009, p. 35) der. Bununla birlikte Einstein'ın teorisinin ortaya çıkardığı mantıksal-epistemolojik durumun devrim niteliğinde olduğunu ve Einstein sayesinde Newton teorisine bir varsayım/hipotez olarak bakmanın artık mümkün olduğunu düşünür (Fernandes, 1985, p. 19). Popper'a göre sorun Newton teorisinin tartışılmaz doğruluğu varsayımından kaynaklansa da Einstein Devrimi sonrası sorun durumundaki tüm farkı yaratan şey yanlışlıktır ilkesidir. Bu nedenle geleneksel varsayımın (Doğrulamacılık) değişmesi gerekir. Ve kendisi de Kant'ın eleştirel felsefesi etkisi ile bu varsayımı değiştirir. Ancak Popper Kant'ın varsayımını karşıt bir varsayımla değil de Einstein teorisinin tartışılmaz gerçekliği olan yanlışlıktır ilkesine göre değiştirir. Ona göre elbette Kant'tan çağdaş pozitivistlere kadar birçok filozof, empirik bilginin, kesin ve yanlış olmadığı bilmektedir. Ancak Popper, kesinlik ve yanlışlık idealini bir soruna dönüştürerek bilimde bulunan kör noktalara ışık tutar. Popper'ın esas başarısı da budur (Fernandes, 1985, p. 19).

Popper'ın "Kant'ın 'aydınlanma', diğerlerinin de 'aydınlatmacı' ya da 'aydınlatıcı' diye nitelediği, fakat günümüzde artık tanınmayan ve yok olmuş bir akımın taraftarı" olarak "benim bir rasyonalist olduğum ve de doğruya ve akla inandığım anlamına gelir. Fakat bu, insan aklının her şeye kadir olduğuna inandığım anlamına gelmez" (Popper, 2010, s. 222) deyişi, kendi eleştirel akılcılığının bir ifadesi olarak görülebilir. Klasik rasyonalizmden farklı olarak Popper, aklıyla hareket eden bir insanın yani bir rasyonalistin, aklın çok sade bir işlevi olduğunu ve aklın işlevinin eleştirel düşünme, eleştirel tartışmaya yön vermek olduğunu iyi bilmesi gerektiğini ifade eder (Popper, 2010, s. 222). Rasyonalist ya da akılcı insan düşüncelerini eleştiriye açabilen ve diğer insanlardan bir şeyler öğrenmeye açık ancak öylesine kabul eden değil eleştirel olan biridir. Gerçek bir rasyonalist, bilgelik birinin tekeline olmadığını, gerektiğinde yeni görüşler benimseyebilmenin olanaklı ve eleştirel olmanın gerekli olduğunu bilir. Bu nedenle eleştirel olma ussal (rasyonel) değildir. Bilgiyi iten güç budur. Eleştirel tartışma tam da bu noktada, bir düşüncenin/görüşün birçok açıdan görülmesi ve değerlendirilmesine olanak sağlar. Elbette ki tüm insan ilişkilerine yön veren eleştirel tartışma değildir. Ancak eleştirel tartışmanın bir çeşit bilgi alışverişi olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Popper eleştirel yaklaşımın en iyi ifadesini şu şekilde ifade eder;

Belki sen haklısın, ben de haksızım: eleştirel tartışmanın sonunda kimin haklı olduğunu belirleyemsek de kendimize, en azından bazı şeyleri daha net görmeyi amaç edinebiliriz; yeter ki niyetimizin, haklıyı ortaya çıkarmak değil, nesnel doğruya biraz daha yaklaşmak olduğunu unutmayalım. Tartışmamızın asıl amacı zaten nesnel doğru değil mi? (Popper, 2010, s. 223).

Popper, *The Two Fundamental Problems of The Theory of Knowledge* adlı eserinde eleştirel akılcılığını temellendirir. Sokrates'in 'Hiçbir şey bilmediğimi biliyorum' tezinin Kant'ın Newton'un teorisi gerekçelendirilebilir bilimdir ve dolayısıyla kesin bilgidir tezi ile yanlışlandığını ve Einstein'ın 'gerçeklik hakkındaki bilimsel bilgi belirsizdir' teziyle de Kant'ın kesin bilgiye dayalı bilim anlayışının (Popper, 2009, p. 36-39) yanlışlandığını diyalektik bir tarzda ortaya koyarak kendi eleştirel akılcılığının doğrulamacılık karşıtı temellerine işaret eder.

Sokratesçi bilgisizlik savı, Popper açısından göz ardı edilemeyecek kadar değerli bir savdır. Çünkü Sokrates'in *Kendini tanı* sloganı *Ne kadar az bildiğinin bilincine var* anlamına gelir (Popper,

2010, s. 45). Yine aynı şekilde Sokratesçi *hiçbir şey bilmediğimi biliyorum* ifadesi Popper'a göre bilgi felsefesi açısından son derece önemlidir. Çünkü doğru bilgi arayışında eleştirel yaklaşımla yapılan araştırmaların temelinde Sokrates'in ifadesine uygun görünen; Hata Yapabilirlik İlkesi, Akılcı tartışma (Eleştirelilik) İlkesi ve Doğruya Yaklaşma İlkeleri bulunur (Popper, 2010, s. 216). Ona göre Kant'ın da içinde yer aldığı geleneksel epistemologlara göre ise biliyorum ifadesi; Bildiğimi iddia ettiğim şeyin doğruluğu, kesinliği ve yeterli nedenlerin var olması ilkelerini içerdiğinde doğru olur (Popper, 2010, s. 217).

Ancak Popper bu geleneksel anlamıyla *biliyorum* sözcüğünün yanlışlar içerdiğini düşünür. Çünkü bu anlayışla doğru ve kesin bilgiye sahip olmak ve mümkün olduğu kadar mantıksal kanıtlamalarla kesinliğe ulaşmak amaçlanır. Popper bu bakış açısının Platoncu bilgelik temeline dayandığını ve *Yetkin ol! Kendi alanında her şeyi bil!* sloganlarıyla hataya yer vermeyen mutlakçı bir anlayış olduğunu ileri sürer. Hata mutlak anlamda yasaktır. Bu nedenle entelektüel çevreler yetkinlik zarar görmesin diye hataları ya görmezden gelirler ya da üstünü örterler (Popper, 2010, s. 217). Popper, geleneksel bilgi kuramının bilgi ve düşüncüyü öznel anlamda *biliyorum* veya *düşünüyorum* sözcüklerinin sıradan kullanılışlarını incelediğini bundan dolayı bilgi kuramı öğrencilerinin bilgi kuramını öğrenmek isterken çok alakasız noktalara vardıklarını ileri sürer (Popper, 1979, p. 108). Çünkü bilimsel bilgi, yalnızca, biliyorum sözcüğünün sıradan kullanımı ile ilgili değildir. *Biliyorum* anlamına gelen geleneksel bilgi Popper'a göre Dünya 2'ye gönderimde bulunur. Oysa bilimsel bilgi Dünya 3'ün, nesnel kuramların, nesnel sorunların ve nesnel akıl yürütmelerin dünyasına aittir. Bu da Popper'ın, bilgi veya düşüncenin iki ayrı anlamı olduğunu iddia ettiği anlamına gelir. İlk anlam; bir zihin, bir bilinç durumu, davranış ya da karşı koyma eğilimini içeren öznel anlamdır. Bu anlamın bilimsel bilginin incelenmesi ile bir ilgisi yoktur. İkinci anlamı ise sorunlar, kuramlar ve akıl yürütmeler gibi şeylerden oluşan nesnel anlamda bilgi ya da düşünce dünyasıdır. İkinci anlamıyla yani nesnel anlamdaki bilgi (bilimsel bilgi), bilme iddiasından bütünüyle ayrıdır. Çünkü birinin inancı, onaylama veya etkide bulunma eğiliminden bütünüyle bağımsızdır. Bilimsel öndeyiler, varsayımlar ya da kuramlar, bilimsel tartışmalar, eleştirel akıl yürütmeler, kanıtların incelenmesi dolayısıyla bilimsel dergiler ve kitaplar, deneyler ile bunların bilimsel akıl yürütmelerdeki yerinin incelenmesi Popper'a göre Dünya 3'ün incelenmesi anlamına gelmektedir (Popper, 2010, s. 125).

Popper açısından, bilgi, geleneksel epistemologların kabul ettikleri anlamıyla, Einstein'ın kuramından bu yana olanaklı değildir. Einstein kuramıyla birlikte, bilgi kuramında devrim niteliğindeki bir değişim gerçekleşir. Artık doğa bilimlerindeki bilgi tahmini bilgidir. Bu cesur bir tahmindir. Ve bu tahmin eleştirel akılcılığı şart koşar (Popper, 2010, s. 54).

Popper'ın eleştirel akılcılığın, bilginin kaynağı, doğruluğu ve kesinliği durumuna yaklaşımında esas aldığı prensipler şu şekilde sıralanabilir: Bilginin nihai kaynakları yoktur. Genel olarak kaynağı doğuştan kazanılmış bilgi hariç olmak üzere bilgi gelenekten gelen bilgidir. Bu nedenle gelenek karşıtlığı anlamsızdır. Bilginin nihai bir kaynağının olmaması bilgi de gözlem ve deneyden hareket edilemeyeceğini de gösterir. Ayrıca bilgi de gözlem ve akıl yetkin değildir. Gözlem yapmak ve akıl yürütmek ayrıca entelektüel sezgi ve hayal gücünün en önemli işlevi, bilinmezliği açığa çıkarmak için kavramların tanımlanması gerektiği düşüncesi bir aldatmacadır. Çünkü her tanım, tanımlayıcı kavramlar gerektirir. Ancak eninde sonunda tanımsız kavramlar karşımıza çıkar. Ve bunlardan kaçınmak mümkün değildir. Bilginin gelişimi modifikasyon/düzeltilme ile sağlanır. Bir başka deyişle bir soruna bulunan her çözüm, başka çözümsüz sorunlar yaratır. Dünya hakkında çok şey öğrenip bilginin sınırlarını genişletip derinleştirdikçe, bilgisizliğimize ilişkin bilginiz daha da açık ve sağlam bir temele kavuşur (Popper, 2010, s. 64).

O halde bilimsel olan her soruya bulunan her çözüm, öngörülemeyen yeni sorunları doğurur. Dünya hakkında öğrenilen her yeni şey, Sokratesçi bilgisizliğimizi ayrıntılı ve kesin bir

şekilde ortaya çıkarır (Popper, 2010, s. 55). Bilimsel kuramların kesinliği hiçbir zaman savunulamaz. Ancak onlar eleştirel sınamalardan geçebilirler. Burada önemli olan kesinliklerini savunmak değil rasyonel eleştiridir. “Hayal gücünü bağlamayan, ama onu dizginleyen eleştiridir” (Popper, 2010, s. 68). Bir başka deyişle bilimi, sanat ve diğer söylenden ayıran, doğruluk düşüncesinden hareket eden rasyonel eleştiridir (Popper, 2010, s. 68).

Özetle Popper’a göre bilgi felsefesinin çağdaş anlamını tartışırken;

a) Bilginin ne kadar kanıtlanmış olursa olsun sanı ve varsayımdan kesinlik düzeyine ulaşamayacağı.

b) Varsayımsal bilginin sonlu olması nedeniyle bilinmeyen şeylerin her zaman olmaya devam edeceği. Bilgi düzeyi arttıkça çözümsüz sorunların sayısı artacağından giderek Dünya’nın daha büyük bir bilmeceye dönüşeceği.

c) Bilmek sadece yeni kuramlar, yeni varsayımlar ileri sürmek –yeni varsayım ve kuramlar, hatalı oldukları saptanan kuramların güncellenmesi- olduğundan, bugün dünden daha çok bildiğimiz söylemenin hatalı olacağını (Popper, 2010, s. 214-215) göz önünde bulundurmak gerekir.

1. Popper’a Göre Kant’ın Eleştirel Akılcılığı

Popper ilk gençlik yıllarında Kant’ın ilk kritiğini ilk kez okuduğunda aklın kendi kendisiyle çelişmesinin ne demek olduğunu anlamakta zorlandığını düşünür. Ancak Kant’ın ele aldığı sorunların sözde sorunlar ve sözcükler ile ilgili dilsel bir bilmece olmadığını, nesnelerle ilgili gerçek bir sorun olduğunu ve bu sorunların göz ardı edilmemesi gerektiğini görür (Fernandes, 1985, p. 7). Popper, 1976 tarihli *Conjectures and Refutations*, 1934 tarihli *Logik der Forschung*’un orijinal baskısı ve *Erkenntnis* 1933 tarihli el yazmasında Kant’ın ele aldığı sorunları ikiye ayırır. İlk eleştirinin analitik sorunu olarak tümevarım, aynı yıl *Erkenntnis*’in editörüne yazdığı mektupta Kant’ın sorunu *sınır çekme sorunu* olarak tanımlanır ve 1934 tarihli orijinal *Logik der Forschung*’da: Eğer Kant’ı takip ederek tümevarım sorununu *Hume’un sorunu* (Kant, 1995, s. 9) olarak adlandıırırsak, Kant’ın sorununu da *Kant’ın sınırlama sorunu* olarak adlandırabiliriz. Aynı kitapta Popper tarafından Kant, evrensel nedensellik ilkesi adı altında bir tümevarım ilkesi formüle etmiş olarak kabul edilir (Popper, 1979, p. 85) şeklinde ifadeler karşımıza çıkar.

Conjectural Knowledge: My Solution to the Problem of Induction adlı eserinde Popper, *Prolegomena*’da Kant’ın bir varlığın varlığı sorunu olarak adlandırdığı bir pasajına gönderme yaparak Kant’ın tümevarım ilkesini a priori geçerli olarak kabul ettiği görüşünü yineler. Kant, Hume ve tümevarım sorunu arasındaki ilişkilerin önemli bir tarihsel yorumuna dair ipuçları verir (Fernandes, 1985, p. 8).

Popper’in ileri sürdüğü iddia; Kant’ın Hume’un sorunu olarak adlandırdığı şeyin, genel anlamıyla neden-sonuç ilişkisi değil, deneyimden neden-sonuç ilişkisinin bilgisini çıkarmanın imkânsız olduğudur (Chalmers, 2007, s. 55). Popper daha sonra bunun Kant’ın *Hume’un sorunu* dediği tümevarım sorunu olmadığını fark eder ve *Prolegomena*’ya atıfta bulunarak; Kant’ın, ilk olarak epistemolojik statü için Hume’un sorunu adını kullandığını bununla birlikte Kant’ın Hume’un sorunu adını, sentetik önermelerin a priori olarak geçerli olup olamayacağı sorusunun tamamını kapsayacak şekilde genelleştirdiğini vurgular (Popper, 1979, p. 85-89).

Kant’ın eleştirel felsefesindeki “Bilim nasıl mümkün olabilir?” sorusu, Popper’a göre “İnsan zihni dünyayı nasıl kavrayabilir?” sorusunu sormanın başka bir yoludur. Bu soru aslında Kant tarafından en az dört farklı anlamda sorulur. Bu sorulardan yalnızca üç tanesi Kant tarafından çözüme kavuşturulur. Birinci anlamda “Bilim nasıl mümkün olabilir?” Kant için “Başarılı bilimsel teorileri nasıl inşa edebiliriz? anlamına gelir. Bu, keşif bağlamı için metafiziksel bir gerekçe bulma sorunudur ve Kant tarafından birinci eleştiri’nin diyalektiği’nde formüle edilir, üçüncü eleştiri’nin giriş ve ikinci kısmında daha da geliştirilir. İkinci anlamda “Bilim nasıl

mümkün olabilir?” Kant için “Bilimsel teorilerimiz deneyimle nasıl test edilebilir?” anlamına gelir. Bu, gerekçelendirme bağlamı için metafiziksel bir gerekçe bulma sorunudur ve Kant tarafından ilk eleştiri'nin estetik ve analitiğinde formüle edilir. Üçüncü anlamda “Bilim nasıl mümkün olabilir?” Kant için “Matematik deneyimlenen dünyaya nasıl uygulanabilir?” (Kant, 1993, s. 45) anlamına gelir. Bu, verilen (fiziksel varoluş) ile gerekli olan (matematiksel yapının sonucu) arasındaki ilişkiyi kurma sorunudur ve Kant tarafından eleştiri öncesi ve eleştirel çalışmalarının birçok yerinde formüle edilir. “Bilim nasıl mümkün olabilir?” sorusu Popper'a göre; Kant için “Newton fiziğinin (bilimsel) gerçekçi bir yorumunu nasıl garanti edebiliriz?” anlamına gelir. Bu, aşkın-nesnel anlama ilkeleri (kurucu ya da düzenleyici) ile Newton'un Kozmolojisinin metafiziksel özü arasındaki ilişkiyi kurma sorunudur ve Kant tarafından Doğa Bilimlerinin Metafizik Temelleri'nde formüle edilir (Fernandes, 1985, p. 15). Bu sorunlardan ilki, Kant'ın düzenleyici aklın (Kant, 1995, s. 53-54) aşkın-öznel ilkeleri teorisiyle ikincisi, aşkın-nesnel (düzenleyici ve kurucu) anlama ilkeleri teorisiyle üçüncüsü, analiz ve sentez yöntemlerine ilişkin kabul edilen görüşün gözden geçirilmesiyle çözülür.

Birinci Eleştiri'nin temel sorunu –sentetik a priori sorunu- sıradan deneyimin nesnelliği sorunu ve ampirik keşfin sorunudur. Bir yandan Kant ampirik bilimin objektif bir ampirik temele ihtiyacı olduğunu diğer yandan ampirik bilimsel teoriler deneyimden elde edilemediğinden ampirik teori inşasında düzenleyici fikirler tarafından yönlendirilmesi gerektiğini ve ayrıca bu iki unsurun birbirinden bağımsız çözümlerinin olması gerektiğini de açık bir şekilde görür (Kant, 1993, s. 41-43). Eğer doğanın ampirik yasaları aşkın anlayış yasaları tarafından belirlenirse, o zaman zihinden bağımsız gerçek bir dünya olamaz. Eğer aşkınsal anlama yasaları, doğanın ampirik yasaları tarafından belirlenirse, o zaman da zihnin doğadan bağımsız bir varlığı olamaz. Her iki durumda da bilginin bir anlamı olmaz.

Kant'ın sorunu, Sentetik ifadeler a priori olarak nasıl geçerli olabilir? (Kant, 1995, s. 56-57) sorunudur (Popper, 1979, p. 92) ve bu Kant'ın geleneksel tümevarım sorununu: Bir tümevarım ilkesi (yani, tümevarımı haklı çıkaran mantıksal olmayan bir ilke) nasıl gerekçelendirilebilir? Veya Tümevarım nasıl (Hume'a rağmen) gerekçelendirilebilir? sorunudur. Bu Kant'ın genelleştirme girişimidir. Popper'ın eleştirel felsefesinin neden Kant'ın eleştirel felsefesinin tamamlayıcısı olduğunu düşündüğünü ortaya koymak ve Kant'ın niçin böyle bir sorunu çözmeye çalıştığını açıklamak için, Kant'ın sorun durumunu analiz etmek gerektiğini ileri sürer (Fernandes, 1985, p. 8). Ona göre Kant'ın zamanında Newton biliminin neredeyse evrensel olarak kabul edilmesi ve Newton teorisinin doğru olması gerektiğine ilişkin güçlü bir inanç nedeniyle Popper, Kant'ın sorununun bilimin tarihsel durumundan kaynaklandığını ileri sürer (Fernandes, 1985, p. 9).

Popper, sınırlama sorunu ile anılsa da Kant'ın karşı karşıya olduğu asıl sorunun mantıksal tümevarım sorunu olduğunu ileri sürer. Popper'a göre, Hume'un, bir yasayı gözlem veya deney yoluyla doğrulamanın imkânsız olduğunu ileri sürmesi ancak bilimin yasalar ile var olması ve yasaları kullandığı gerçeği zıt iki durum olarak Kant'ın karşısında durmaktadır.

Bu çerçevede Kant, Popper'a göre, bilimin yönteminin tümevarımsal olduğuna inanması ancak mantıksal nedenlerden dolayı Newton'un teorisinin gözlemlerden türetilmeyeceğinin farkına varması dolayısıyla bilgiye sınır çekme sorununu, bilgi problemi olarak yorumlayarak tümevarım için mantıksal olmayan veya önsel bir gerekçe bulma çabası içine girer. Bir Entellektüelin Yaşam Öyküsü adlı biyografik eserinde Popper; “Kant, bilginin, gerçekliğin bir kopyası olmasının imkânsız olduğunu söylerken haklıydı. Bilginin genetik olarak veya psikolojik olarak apriori olduğuna inanmakta haklıydı, ancak herhangi bir bilginin a priori geçerli olabileceğini varsayarken büyük bir yanılgı içindeydi. Kuramlarımız bizim icatlarımızdır; ancak bunlar tamamen yanlış muhakemeye dayalı tahminler, cesur zanlar, hipotezler de olabilir” (Popper, 2006, p. 78-79). Popper, Kant'ın sentetik a priori yargıların olasılığını açıklama (Kant, 1995, s. 55-56) çabası altında ortaya çıkan gerçek sorunun bu olduğunu düşünür. Ona göre, “Kant, mantıksal tümevarım sorununu, deneycilik ilkesinin yerine a priori tümevarım ilkesinin

nasıl konulacağı sorunu olarak yanlış anlar” ve böylece Popper, Hume'dan etkilenen Kant'ın “bazı tümevarım ilkelerini benimsememiz gerektiği, bunun da tümevarıma dayandırılmayacağını öne sürdüğünü” ileri sürer (Fernandes, 1985, p. 10). Bu noktada unutulmaması gereken husus Kant'ın sınır çekmek isteğini besleyen motivasyonun yanılabilir ve varsayımsal olan empirik bilgi ile yanılabilir ve varsayımsal olmayan metafiziğin sınırlarını belirleyerek, metafiziği sağlam bir epistemik temele oturtmaktır. İşte bu noktada Popper, Kant'ın sorununa ilişkin görüşlerinde Kant'ın esas amacının empirik bilimin sınırlarını çizmek yerine metafiziği bilimin yoluna koyma isteğini gözden geçirir gibi görünmektedir. “Kant'ın episteme ile özdeşleştirmek istediği şey metafiziktir, ona göre yanılabilir ve varsayımsal olan ampirik bilim değil. Onun tümevarıma yönelik eleştirileri en azından Hume'unkiler kadar şiddetlidir ve aşkın olasılık koşullarının tümevarım ilkeleriyle hiçbir ilgisi yoktur” (Fernandes, 1985, p. 11). Ancak, Popper'ın Kant'ın problemine neredeyse kendisinininkiyle aynı olduğu, yani empirik bilimi matematik, mantık ve metafizik de dahil olmak üzere geri kalan her şeyden ayırma problemi olduğu yönündeki görüşü, Popper'ın temel varsayımı olan yanılabilirlik ilkesi açısından “Saf ve ampirik bilgi arasında kesin bir ayırım yapacak bir kriter aramak” yine de çok yanıltıcıdır. Çünkü Kant, metafiziğin sınırını çizmek istiyorsa empirik değil, a priori, saf, kesin, zorunlu ve evrensel bilginin bilimi olarak (Fernandes, 1985, p. 11) çizmelidir.

Popper, Newton'un teorisinin doğru olduğundan şüphe edilemez olması inancı (Popper, 1979, p. 91) Popper'a göre Hume'un Kant'ın dogmatik uykusunu bölecek olan, evrensel yasaların veya epistemenin kesin bilgisi diye bir şeyin olamayacağını öğretmesi ile son bulur. Kant, deneyim bilmeceğini veya empirik bilimlerin paradoksunu açıkça kavrayan ilk filozof olarak empirik bilimin gerçek bilgi olduğunu ancak empirik gözlemlerden mantıksal olarak türetilmeyeceğini anlar. Herkesin Newton yasalarının tümevarım yoluyla deneyimden türetildiğine inandığı bir dönemde, Kant, böyle bir türetmeyi varsaymanın ne kadar saçma olduğunu, önceki ve sonraki herkesten daha açık bir şekilde görür. Dolayısıyla bilim tarihi, Bacon'un teorileri türetmek için gözlemlerle işe başlamalı mitini çürütür (Gillies, 2018, s. 4-20). Bu nedenle Kant'ın çözmesi gereken paradoks, Newton yasaları gözlemlerle doğrulanabilir olsa da mantıksal nedenlerden dolayı gözlemlerden türetilmeyeceğinden tüm gözlemleri aşan bir yapıya sahip olması paradoksudur. Çünkü Popper'a göre, Kant, bilimin yönteminin tümevarım yöntemi olduğuna inanmaktadır. Tümevarımın doğru, güvenli ve gerekçelendirilebilir bilgiyi bulmanın bilimsel yöntemi olduğu ve bu yöntemin bilimi sahte bilimden ayıran şey olduğu inancı Popper'a göre sınır koyma sorununun yanlış çözümlenmesinin bir sonucudur (Fernandes, 1985, p. 9).

Bu noktaya kadar Popper'ın Kant'ın sorununa ilişkin görüşü şu şekilde özetlenebilir: Kant bilimsel bilginin sınırları sorununu ya da sınırlama sorununu çözmeye çalışır. Popper'a göre bu, Kant sorunu olarak adlandırılabilir (Popper, 1979, p. 85) ve bu sorun Kant'la birlikte bilgi teorisinin merkezi sorunu haline gelir. Popper, Kant'ın sorununu, Newton biliminin tartışılmaz bir gerçekliğe sahip olduğu varsayımını kabul etmesinin bir sonucu olarak görür. Hatta Popper Kant'ı eleştirel bir rasyonalist olmaktan uzaklaştıran şeyin bu varsayım olduğunu söyleyecek kadar ileri gider. Popper, Kant'ın, Newton'un teorisinin tartışılmazlığını kabul etmemiş olsaydı, muhtemelen bilginin episteme alanından başka bir alana ait olduğunu düşünebileceğini ileri sürer. Esasında Popper, Kant'ın Newton'un otoritesini kabul ettiği iddiasına son derece büyük bir önem atfeder ve Kant'ın sorununu formüle ederken ileri sürdüğü (Empirik bilimin episteme olduğuna inanma ve bilim yönteminin tümevarımsal olduğuna inanma) hataların kaynağı bu varsayımdır. Popper geriye kalan Kantçı varsayımlarla ilgili olarak Kant ile aynı fikirdedir (Fernandes, 1985, p. 10).

1.1. Kant Eleştirel Akılcılığının Bütünsellik Karakteri

Önemli bir Kant yorumcusu olan Goldman'a göre Kant'ın eleştirel felsefesi öncesi anlayışına göre; “bütünün parçaları var oluşları olası olduğu zaman bile bütün içinde bir birlik

oluştururlar. Burada parçaların Özerklik'iyle bütünün Gerçeklik'i uyuşmuş olmakla kalmazlar, karşılıklı koşullar da oluştururlar" (Goldmann, 1983, s. 58). Bu, parçanın bütün içindeki tümleyicisi karşısında dayanışık ve bir yapılı olması anlamına gelir. O halde, sonuç da nedeninin bir parçası olamaz, aynı bütüne nedenle bağlı olamaz (Goldmann, 1983, s. 64). Yani "Bir yapılı olmayan evren bir bütün oluşturmamaktadır" (Goldmann, 1983, s. 64).

Bileşimsel bütün, bu bütünün yapısı olasılığı içinde, tüm yapıdan ayrı olarak da düşünülebilen parçalar üzerine kurulmuştur. Ayırıştırılmalı bir bütün, olasılıklarıyla tüm parçalarının üstündeki bileşimin gerektirdiği bir bütündür. Uzak ve zaman ayırıştırılmalı bütündür, cisimler bileşimsel bütündür. "Uzak ve zaman, şeylerin ve olayların gerçek ampirik dünyasının bir parçası değil, daha ziyade zihinsel donanımımızın, bu dünyayı kavramaya yönelik aygıtlarımızın bir parçasıdır. Bunların doğru kullanımı gözlem araçlarıdır. Herhangi bir olayı gözlemlerken, kural olarak, onu doğrudan ve sezgisel olarak uzak ve zaman düzenine yerleştiririz" (Popper, 2002, p. 242) Tözlerin oluşturduğu bütün, bileşimsel bir bütündür. Ayırıştırılmalı bütün, bir tözler bileşimi olarak rastlantısal bir bileşim değildir, olası ilişkiler bütündür (Goldmann, 1983, s. 64). Kant'ın bütünselliği somut olma, içeriği sarma, değişken olma ve çelişkilerle gelişme durumlarıyla var olma biçimindeki değişken bir bütünsellik değildir. Bütünselliğin sadece biçimsel ve değişmez olma durumlarına yönelir. Uzakı değişmez ve içeriğini ise değişken olarak görür. Ancak içeriğin değişim prensiplerini yine de uzak sınırlandırır. Uzak ve zamanın bütünselliği içinde değişim süreci sağlama bağlanır (Goldman, 1983, s. 77). Kant ise rasyonalist gelenekle kendi felsefesine koyduğu ayırmda, evrimleşmeye yatkın bir bütünsellik anlayışına koyduğu mesafe ve sürekli değişimlere yatkın olmayan bir tanrı anlayışı ile diyalektikçi değil eleştirel bir filozof olarak felsefe sahnesinde yer alır (Goldmann, 1983, s. 78).

Kant'a göre herhangi bir şey olasılık taşıyorsa, bu olası şey zorunlu olmalıdır. Çünkü her olasılık herhangi bir şeyin var oluşunu gerektirir. Bir şeyin var olmayışı bütün gerçekliği ortadan kaldırmakla kalmaz, bütün olasılığı da ortadan kaldırır. İnsan aklının doğal işleyişine göre her şeyden önce zorunlu bir varlığın olması gerekir. Kendinden başka şeylerin yeter koşulu olan, her gerçekliği içeren zorunlu bir varlık (Goldmann, 1983, s. 85).

Kant, bütünsellik anlayışını tüm felsefesine egemen bir anlayış olarak tasarlar. Bütünsellik yalnızca duyulur olan şeyler düzeyinde ulaşılabilir bir şey değil akıl açısından da zorunludur. Bütünselliği, tikel duyular ve onların birbirleriyle bütünleşmesini sağlayan biçim (uzam ve zaman) içinde, tek bir birliğe bağlıymış gibi düşünmekle kavramak mümkündür. Bir başka ifadeyle "Kant'ın fenomen ve numen kavramları; atomlaşmış madde, bu atomlaşmış maddeye biçimsel birlik veren biçim ve mutlak bütünselliği ifade eden akılsal kavram ile varlık bulur" (Goldmann, 1983, s. 102). Kant'ı dogmatik uykusundan uyandıracak olan düşünce ise Hume'un, deneysel verilerin yan yana gelişlerini sağlayan, deneysel bir duyu verisinin algılanabilmesinin zorunlu koşulu olarak nedenin deneyden elde edilememesi düşüncesidir. Kant bu itirazın haklılığını gördükten ve uzun bir düşünme aşamasından sonra kendi düşünce sisteminde köklü değişikliklere gider. Nedensellik artık aşkın bir öge değil Anlık'ın bir kategorisine dönüşür. Eleştirel dönem öncesi evrenin unsurları arasında zorunlu ve sürekli bir bağın varlığını savunan Kant eleştirel dönem felsefesinde hem kuram hem de uygulama düzeyinde doğada bir bütünsellik olduğu düşüncesinden uzaklaşarak kuramsal düzeyde alışkanlık ve imgesel çağrışımdan elde edilen olgu ilişkilerinin bilebileceğini ileri sürer. Uygulama düzeyinde ise daha iyi bir var oluş olasılığı üzerinden, bilginin tek geçerli kaynağı olan deneysel veriye ulaşamayacağını dile getirir (Goldmann, 1983, s. 109). Bir başka deyişle Kant artık anlığın dışında var olan bütünsellik anlayışından vaz geçer. Ona göre; "Bütünsellik insanın dışında değildir, insandadır. Verilmiş ve var olan bir şey değildir ama insana insan olma değerini veren yüce amaçtır" (Goldmann, 1983, s. 110).

Kant zamanındaki metafizik anlayışa göre duyarlılığın akla veya aklın duyarlılığa indirgenmesi, kesinlik arayışında kullanılan dogmatik kaynaklardır. Entelektüel sezgi gibi açıklayıcı

yetilerin veya önceden belirlenmiş uyum veya nedenler gibi açıklayıcı ilkelerin varsayımıyla, fiziki var olanların uzam, şekil ve harekete indirgenmesi ilişkilendirilir. Mutlak gerçeğe ulaşılabilceği varsayılır. Bu varsayımsal erişimin nihai garantisi de -bir defa bile olsa- doğanın kendisiyle özdeşleştirilen ve hatta fikirler arasındaki varsayımsal bir çekimle değiştirilen bir yaratıcı, doğru ya da her şeyi algılayan bir Tanrı'dır. Bütün bunlarda ontolojik ve epistemolojik zemin arasındaki ayırım neredeyse kaybolur (Fernandes, 1985, p. 43-44).

Bütünselliğin insanın dışında değil onun içinde olduğu düşüncesinin tezahürünü Popper'ın *The Two Fundamental Problems of The Theory of Knowledge* adlı eserinde, Kant'ın Saf Aklın Eleştirisinden “Anlama gücü, yasalarını [yani saf doğa biliminin yasalarını] doğadan almaz, onları doğaya emreder” alıntısını yaptıktan sonra “Kant'ın aksine şunu söyleyebilirim: Bir teori, anlayışımızın doğaya emretmeye çalıştığı bir şeydir. Ancak bu, doğanın her zaman hoşgörüsüyle karşılamadığı bir reçetedir. Bu bizim anlayışımız tarafından yaratılmış bir hipotezdir, ancak – Kant'tan farkı da burada- mutlaka başarılı olması gerekmez. Doğaya dayatmaya çalıştığımız bir hipotez, doğa tarafından yenilgiye uğratılabilir” (Popper, 2009, p. 34) sözleriyle kendi yaklaşımını ortaya koyar.

Kant epistemolojisinin temel argümanı “Akıl, yasalarını ... doğadan çıkararak değil, doğaya dikte ederek yaratır” (Popper, 2010, s. 142) düşüncesine dayanır. Kant'ın bu yaklaşımı, epistemolojide Kopernikçi dönüm noktası olarak tanımlanır. Newton'un bilimi, Kant açısından klasik anlamda bilgidir. Bu bilginin olanaklı olmasının nedeni de bilginin, akıl ve duyu verilerinin etkin biçimde işlenmesi ve yorumlanmasına dayanmasıdır (Popper, 2010, s. 51).

Kant epistemolojik pozisyonunda kuralların belirlenmesinde insanın edilgin bir bekleyiş içinde değil etkin bir şekilde hareket etmesi gerektiği inancındadır. Seyirci olarak beklemek yerine duysal verileri özümleyerek, akıl aracılığıyla geliştirilecek düzen ve yasalarla insanın doğaya şekil vermesi gerekir. “Evrenimiz, aklımızın izini taşır” (Popper, 2010, s. 142).

Kant'ın araştırma yapan insana yüklediği etkin olma rolü tüm fizik ve evrenbilim alanında kalıcı bir etki yaratır. Araştırmacının aklıyla, sorulara yanıt bulabilmek için doğayı zorlaması, kendini doğanın eline öylesine bırakıp doğanın kendisini yönlendirmesine izin vermemesi gerektiği konusunda Kant'çı entelektüel atmosfer, Einstein'den Bohr'a, araştırmacıları etkiler ve bu konuda uzlaşmayı sağlar (Popper, 2010, s. 142). Araştırmacı kuşkularını, tahminlerini, düşüncelerini ve esinlerini görebilmek için doğayı iyice sorgulamalıdır. Popper bu tutumun derin bir felsefi anlayış olduğunu ifade eder (Popper, 2010, s. 143).

Kant, Kopernik'in insanlığın elinden dünyanın merkezi konumunu alması yaklaşımını daha da genişleterek iyileştirir. İnsan akıl sahibi bir varlık olarak bilgi üreten, dünyayı aktif olarak araştıran ve hatta bir anlamda dünyaya düzen veren pozisyonuna yerleştirir. Böylece insan hem doğa hem de ahlak dünyasının merkezi haline gelir. Bu da Kant hem doğa bilimi hem de etiğinde insanı merkeze aldığına bir göstergesidir (Popper, 2010, s. 143).

Popper, Kant'ın bilgi kuramının önemli ve büyük ölçüde doğru olduğu görüşünde olmakla birlikte Kant'ın, klasik anlamda bilginin nasıl olanaklı olduğunu epistemolojik sisteminde yeterli düzeyde izah edemediği kanaatindedir (Popper, 2010, s. 51).

Popper'a göre geleneksel anlamdaki bilgi (doğru, güvenilir, yeterli düzeyde temellendirilmiş bilgi) hala geçerliliğini korumakla birlikte Einstein'ın devrimiyle kendini yeniler. Einstein'ın kuramı, geleneksel anlamdaki bilginin yeterince temellendirilmiş ya da kesinlik taşıma özelliklerinin olanaksız olduğunu ileri sürer. Esasında bu hem Kant'ın hem de kendi eleştirel akılcılığının haklılığını gösterir. Çünkü Kant'ın kritiklerinde ortaya koyduğu gibi kuramlar, özgün aklın eserleridir. Doğayla yasaları aklın doğaya verdiği düzeni ifade eder. Ancak Popper'a göre kesin doğruya ulaşım ulaşılamadığından emin olmak neredeyse imkânsızdır. Doğaya, kuramlar dikte edilir. Doğayla hakkında rasyonel kesinliklere epistemik zeminde ulaşmış olma, doğanın bu kesinlikler içinde eyleyeceğini tahmin etmenin ötesine geçemez (Popper, 2010, s. 51; 2002, p. 68).

Popper, Newton ve Einstein'ın kuramlarının, mantıksal açıdan birbirlerine uygun olmadığını dolayısıyla da her iki kuramın aynı anda doğru olmasının zor olduğunu dile getirir. Ancak bir yandan da her iki kuramın deneyimsel olarak sınanabilir sonuçları arasındaki sapmalar çok küçük olduğu için, Newton kuramını sağlayan ve desteklenen sayısız gözlenmemiş durumun, Einstein kuramını desteklediğini de vurgular (Popper, 2010, s. 51).

Popper eleştirel akılcılığının, Kant'ın eleştirel felsefesini tamamladığını ileri sürer. Bu tamamlamayı Newton ve Einstein'ın kuramları çerçevesinde betimleyen Popper'a göre "Newton Kuramı'nın inanılmaz büyük başarısına rağmen bu kuramın yine de yanlış olabileceğini Einstein insanlığa göstermiştir" der (Popper, 2010, s. 62).

2. Popper'ın Eleştirel Akılcılığının Kant'tan Ayrılan Temeli

Popper'ın felsefi gelişimi başlangıçta birbiriyle ilişkili farklı iki kolu takip eder. Sınır belirleme sorunuyla 1919'da (Eddington'ın tutulma gözleminin tarihi) ilgilenmeye başlar ancak bundan 10 yıl kadar sonra sorun ismiyle anılmaya başlar. Tümevarım sorunuyla ilgilenmeye 1923'lerde başlayan Popper 1929'larda, yani sınır çizme sorunu tamamen formüle edildiğinde, iki sorunun ne kadar yakından ilişkili olduğunu fark eder. Ancak problemi formüle etmeye çalıştığı sırada ne kendisi ne de öğrenci arkadaşları genel olarak Einstein'ın teorisinin doğruluğuna henüz inanmamaktadırlar. Popper, zaten bilimin sıklıkla hata yaptığını ve sözde bilimin gerçeği yanıltabileceğini bilmektedir. Yine de bilimsel statüye ilişkin ileri sürülen iddialardan memnun değildir. Marx'ın, Freud'un ve Adler'in: "Marksizmin, psikanalizin ve bireysel psikolojinin nesi yanlış?", "Neden Newton'un teorisinden, özellikle de görelilik teorisinden bu kadar farklılar?" diye sorar (Fernandes, 1985, p. 20). Popper'ın sorduğu sorular incelendiğinde temel yaklaşımının doğru ve yanlış teoriler arasında bir ayırıcı ilke bulmak değil Kant'ın iddia edilen yanlışlık tezi yerine yanlışlıklarlık(Chalmers, 2007, s.92-98) varsayımını koyma düşüncesi olduğu Popper'ın; "Doğrulama yöntemi yalnızca eleştirel olmamakla kalmadı, aynı zamanda hem yorumcu hem de okuyucuda eleştirel olmayan bir tutumu da geliştirdi. Bu nedenle rasyonellik ve eleştirel argüman tutumunu yok etme tehdidinde bulundu", "Doğrulamaları arama yöntemi bana gerçekten sağlıksız göründü. Sahte bilimin tipik yöntemi gibi geldi. Bu yöntemi diğer yöntemden -bir teoriyi elimizden geldiğince sert bir şekilde test etme yönteminden- yani eleştiri yönteminden, yanlışlayıcı örnekleri arama yönteminden mümkün olduğunca açık bir şekilde ayırmanın gerekliliğini fark ettim" (Popper, 1983, p. 163) ifadelerinde kendini gösterir.

Böyle bir varsayım ise Popper, Marx, Freud ve Adler'in teorilerinin her zaman doğrulanmış olmasının, onların güçlü olduğu değil zayıf olduğu gerçeğini öne çıkarır (Popper, 1983, p. 162). Popper, bilimi sahte bilimden anlamlılık veya anlamsızlık temelinde ayırmakla da pek ilgilenmemektedir. Çünkü ona göre bu ayırım kendi sınırlama ölçütüyle ilgili büyük bir yanlış anlamadır. Popper'ın sorunu bilim ve sahte bilim arasında sınır çizmek şeklinde formüle eder ve bu bağlamda onların anlamlarıyla değil, içerikleriyle ilgilenir. Gerçekte Popper'ın sınır çizme problemini bilimsel, ampirik ifadeleri ve hatta teorileri metafiziksel teorilerden ayırma problemi olarak görmek ancak dar anlamda doğrudur. Popper'ın amacı daha geniş kapsamlı olacak şekilde 'bilimsel araştırmanın en yüksek biçimlerini (Galileo, Kepler, Newton, Einstein'ınkiler) yalnızca sözde bilimsel olanlardan (Marksizm, Freud, Adler'inkiler) değil, aynı zamanda diğer' bilgi biçimlerinden de ayırmaktır. Bilimsel araştırma ona göre "Bilim ile bilim dışı arasındaki sınırı belirleme kriteri" ve "bilimin resminin basit bir mantıksal analizi'ni yapmaktır" (Fernandes, 1985, p. 21).

Popper, hem tümevarımcı olmayan psikolojik fikirlerinden hem de Kantçılıkla olan ilişkisinden gelen etki ile kendi felsefesini şekillendirir. Buna göre, deneyim bir uyarana bir tepki olarak üretilir. Ancak bu deneyimin içeriği önsel belirlenmişlikle değil, dünyayla eşleştirilen şeylerle üretmeye dayanır. Bu da deneyimin verili kabul edildiği tümevarımla ilgili konuların, daha kapsamlı bir açıklamasını gerektirir. Popper, bu noktada bilginin amaçları açısından önemli olanın

tekrarlanabilir deneyim(sınama) olduğu fikrine vurgu yapar (Güzel, 2010, s. 86-87). Başka bir deyişle, teorilerin test edilmesi, yalnızca test sonuçlardan değil, aynı zamanda sonuçların üretilmesi ve test edilmesi için gerekli formül veya talimatlardan oluşur (Popper, 2009, p. 204-217).

Popper, Kant'ın bilgiyi sınırlandırma problemini yeniden yapılandırırken temele koyduğu varsayımlarından biri yanılabilirlik ilkesidir. Popper'ın yanılabilirlik ilkesi: 'Bilimsel olanlar da dahil olmak üzere tüm teoriler daima varsayımsal olup ister tümevarımsal ister a priori olsun herhangi bir gerekçelendirmeye ihtiyaç duymazlar' iddiasını taşır (Fernandes, 1985, p. 20). Popper sınır çekme sorununa yaklaşımını, parçalar halinde ve çeşitli eserlerine dağılmış bir şekilde verir. Popper'ın sınır çekme ilkesinin keşfi bir yandan Newton ve Einstein'ın teorilerinden hareketle Kant felsefesine bağlanırken diğer yandan da Marx'ın tarih teorisi, Freud'un psikanalizi ve Adler'in bireysel psikolojisi arasındaki karşıtlık bu keşifte rol oynar (Güzel, 2010, s. 80-81; Fernandes, 1985, p. 20).

Popper'ın eleştirel akılcı yaklaşımı biyolojik -ve dolaylı olarak evrimsel - bir yaklaşımdır. İnsan düzeyinde betimlemenin bizi doğrudan deneyimlenen içeriğin ötesine götürme biçimini vurgular. Bu bağlamda, teorilerin dünyaya dair psikolojik yorumumuzu etkilemedeki rolüne dikkat çeker. Bu yaklaşımın kritik bir yanı da vardır. Tümevarımcı bir anlatımda, deneyimlediğimiz şeyler arasındaki benzerliklerden yola çıkarız. Bunun aksine, Popper benzerliğin her zaman bir bakış açısından kaynaklandığını ileri sürer. Bu nedenle tekrar yoluyla öğrenmenin tümevarımsal açıklamalarının tümünü kusurlu bulur (Popper, 2009, p. 75-198).

Popper, bilimsel yasaların doğası gereği varsayımsal olduğunu açıkça belirtir ve bilimin deneysel temelinin açık uçlu bir fikir birliğinden oluştuğunu açıklar. Bu mutabakata meydan okuyabilecek birileri olabilir ve şimdiye kadar kabul edilmiş temel ifadelerin yanlış olduğunu ileri süren yeni bir teorelin sonucu olarak, onlardan bunu yapmaları istenebilir. Ancak bu meydan okumanın kendisinin test edilmesi gerekir. Popper için gerçeğe/bilgide kesinliğe ulaşmanın hiçbir garantisi olamaz (Popper, 1998, s. 51-54).

Popper, bir varsayım, eski varsayımın başarılı bir şekilde açıklayabildiği her şeyi açıklayabiliyorsa, eski varsayımın hatalarını bertaraf edebiliyorsa ve eski varsayımın açıklayamadığı noktaları da açıklayabiliyorsa diğerine göre daha başarılıdır tezinin doğa bilimlerinde bilinçsizce kullanıldığını ileri sürer. Geleneksel epistemologlar bu iki varsayım arasındaki ilişki ve bu varsayımların doğa ile deneyim üzerinden kurdukları ilişkiyi doğrulama olarak adlandırır. Oysa bu ölçüt doğruluk ölçütü değil doğruya yaklaşma ölçütüdür. Ve gerçeğe ulaşmanın garantisi/kesinliği yoktur. Çünkü bir varsayımın eleştirel sınamalarda en azından önceki varsayım kadar sağlamlığını koruması bir rastlantı değil, eski varsayımdan farklı bir varsayımla doğruya yaklaşımdır (Popper, 2010, s. 53).

2.1. Popper'ın Eleştirel Akılcılığının Doğal Seçilime Uygun Karakteri

Popper, birçok eserinde bilgi sorununa yaklaşımında sorun çözmenin öneminden söz etse de esas itibarıyla 1960'lardan sonra bu konuyu felsefesinin merkezi temalarından biri haline getirir. Popper, Oxford'da Herbert Spencer anısına 1961 yılında verdiği seminerin başlığını *Evolution and The Tree of Knowledge* olarak belirler. O zamandan itibaren Darwinci kuram ile inışli çıkışlı ilişkisi başlar. Esasında Lamarkizm'e büyük sempati duymasına rağmen Lamarkçı bir epistemoloji benimsememesinin nedenini kendi zamanında biyologların çoğu tarafından da Lamarkizmi benimsenmemesi ve a priori bir koyut olmaksızın Lamarkizmin benimsemeye uygun olmaması olarak açıklar. Darwinci teori gözlem ve deneyimlerin bireysel olarak edinildiğini göstermek için daha uygundur (Popper, 1983, p. 94). Darwinci kuramı tam olarak doğru bulmasa da eldeki en iyi kuramın o olduğunu ileri sürer. Darwinci kuramda ilgisini doğal seleksiyona yöneltir. Lamarkizm ve Darwinizm kuramları arasında kurduğu analogide; Lamarkizmin, sözde bilimin; tümevarım, tekrar yoluyla öğrenme ve haklılaştırma programına uygun bir yaklaşıma sahip olduğunu oysa Darwinizmin, kendi eleştirel bilim anlayışının; tündengelim, seleksiyon ve eleştirel hata ayıklama

programına uygunluğunu gösterir. Darwinizmin sınanabilir bilimsel bir kuram değil bir metafiziksel araştırma programı olduğunu ancak kendi eleştirel akılcı bilim kuramının bu metafiziksel kuramın bilimsel uygulaması olabileceğini ileri sürer (Bradie, 2016, p. 144-145). Darwinci kuramı metafiziksel bir kuram olarak değerlendirme nedenini de sınanabilir olmamasına gerçekte çeşitliliğin evrimine ilişkin öndeyide bulunmadığına ve açıklayamadığına bağlayan Popper (Popper, 2006, s. 246). Darwinci kuramın her durumda başarılı olmasının da mümkün olmadığını kabul eder. Ancak ne olursa olsun doğal seleksiyonun her durumda bir dereceye kadar geçerli olacağını ileri sürer (Popper, 2006, s. 241).

Popper, Darwinizm'i, doğal seçilimin kendilerini içinde buldukları çevrelerin ortaya çıkardığı sorunlarla başa çıkmak için daha uygun olan organizmaları ve soyları seçerek işlediği görüşüne bağlı olarak yorumlar. Kıt veya sınırlı kaynaklara sahip ortamlarda var olma mücadelesi, diğer unsurlar eşit olduğunda, hayatta kalmaya en uygun organizmaların bunu yapması ve üremesi anlamına gelir. Hayatta kalmak için daha az uygun olanlar yok olur. Bazı organizmalar, sorunlarını çözmek için çevrelerinin kaynaklarını kullanma konusunda diğerlerinden daha beceriklidir. Bu, organizmaların uygunluğunu artıran özelliklerin (organlar ve davranışsal repertuarlar) gelişimine önem verir. Dünyadaki yaşamın evrimi sırasında, bazı organizmalar bilinçlenir. Bilinçli organizmalar, çevrelerindeki beklenmedik durumlarla başa çıkmak için daha iyi adapte olduklarından, bilinçli olmak muhtemelen var olma mücadelesinde büyük bir avantajdır. Bilinçli organizmalar, çevreleriyle bilinçsiz organizmaların yapamayacağı şekilde etkileşime girebilirler. Çevrelerini bilinçli bir şekilde şekillendirmeye başlayabilirler. Bilincin ortaya çıkışı, gerçeğin yapısında niteliksel bir değişikliğe işaret eder (Bradie, 2016, p. 144-145). “Evrim süresince yalnız özelemlerin değil, ereğin kendisinin de değişip gelişmesi gerekir; saptanmış bir amaca gerek yoktur, gereken şey, yaşam denen ve bu sürecin birleştiricisi olan dürtünün, yeni gereksemeleri sürekli olarak biçimlendirmesidir” (Russell, 1996, s. 20).

Darwin'in evrim teorisinden yola çıkarak adaptasyon, doğal seçim ve deneme yanılma yönteminin önemli rolüne dikkat çeken Popper daha sonra bu yöntemi bilinçli evrime atıfta bulunarak, filozofların ve bilim adamlarının bilgilerini nasıl ilerlettiklerini açıklamak için genelleştirir. Bu genelleştirmenin adı sorun çözmedir. Çeşitli türler bunu doğal ayıklanma yoluyla, yani yeniden üreme artı değişme yöntemiyle öğrenirler. Hatta üreme ve değişimin kendisini de bu yöntemle öğrenirler. Bu sonsuza kadar geriye gidişi zorunlu kılmaz. Ani bir ortaya çıkış anına da gidebilir. Hayat seleksiyonun bir ürünüdür ve sorun- çözen fiziksel bedenler içerir (Popper, 2006, s. 258). Bu yolda seçimler yol göstericidir. Yol Darwinci bir yoldur (Popper, 2006, s. 259). Hayat, tıpkı bilimsel keşifler gibi, eski sorunlardan yeni ve hayal edilmemiş sorunların keşfine doğru ilerler. Ve bu süreç -buluş ve seçim süreci- kendi içinde rasyonel bir ortaya çıkış teorisi içerir (Popper, 1979, p. 146).

Popper, Darwinci yaklaşımın, bilinçlilik durumlarının ortaya çıkışını objektif terimlerle açıklama yapılmasını gerektiren araştırma programına zorunlu olarak götürdüğünü ileri sürer (Popper, 2006, s. 259). Bu program doğal seçilime dayanan eleştirel akılcılık programıdır. Hem evrim hem de epistemoloji eleştirel akılcılık programı yani bilimsel yöntemle örtüştüğü ölçüde evrimsel epistemoloji, daha iyi anlaşılır (Popper, 1979, p. 70).

Hayvanlar ve hatta bitkiler problem çözücüdür. Ve sorunlarını rekabetçi geçici çözümler ve hataların ortadan kaldırılması yöntemiyle çözerler. Hayvanların ve bitkilerin kendi anatomilerine ve davranışlarına dahil ettikleri geçici çözümler, teorilerin biyolojik analoglarıdır ve bunun tersi de geçerlidir. Teoriler (petekler gibi birçok eksomatik ürün ve özellikle örümcek ağları gibi ekzomatik araçlar gibi) endosomatik organlar ve onların işleyiş yollarıdır. Tıpkı teoriler gibi, organlar ve onların işlevleri de içinde yaşadığımız dünyaya geçici adaptasyonlardır. Ve tıpkı teoriler gibi veya araçlar gibi, yeni organlar ve onların işlevleri ve ayrıca yeni davranış türleri, olabilecekleri ilk dünya üzerinde etkilerini gösterirler. Yeni davranış veya organlar aynı zamanda

yeni ekolojik sorunların ortaya çıkmasına da yol açabilir. Ve bu şekilde, yeni biyolojik değerlerin ortaya çıkışı da dahil olmak üzere evrimin daha sonraki seyrini etkileyebilirler. Klasik epistemolojinin perspektifine göre ise örneğin; göz gibi duyu organları, seçilmiş belirli çevresel olaylara, yani yalnızca 'bekledikleri' olaylara tepki vermeye hazırdır. Teoriler gibi onlar da genel olarak anlayamadıkları, yorumlayamadıkları olaylara karşı kördür. Bu, Popper'a göre Darwin öncesi tutum olarak tanımlanabilir. Çünkü iddia edilen verilerin aslında uyarlanabilir tepkiler olduğu ve dolayısıyla teorilerin varsayımsal beklentilerle dolu yorumlar olduğu gerçeğini hesaba katmamaktadırlar (Popper, 1979, p. 145). Evrim teorisine göre, canlılar yaklaşan değişikliklere uyum sağlar ve dolayısıyla değişkenlik içeren mutasyonlar üretirlerse hayatta kalabilirler. Değişen çevrelerine iyi uyum sağlayamayan canlılar yok olur. İyi uyum sağlamış olmak ve şimdiye kadar hayatta kalmayı sağlayan niteliklere sahip olmak hemen hemen aynı anlama gelir (Popper, 1979, p. 69). Darwinizm'de belirli bir yapıya sahip bir ortamın varlığı ve bu ortamın uzun süreler boyunca çok hızlı ve radikal değişmemesi empiriktir. Çok radikal olursa, örneğin; güneş yarın bir nova patlayabilir ve dünyadaki tüm yaşam ve tüm uyum sona erebilir. Diğer yandan en iyi uyum sağlayan, en başarılı hayvanlardan bazılarının ortadan kaybolması ve geçmişteki başarıların gelecekteki başarıları garantilemekten çok uzak olması da bir gerçektir. Hal böyleyken geçmişteki biyolojik başarının hiçbir zaman gelecekteki biyolojik başarıyı garanti etmediği açıktır. Bu nedenle, teorilerin geçmişteki başarısı, gelecekte başarının garantisini vermez. Diğer bir deyişle, Darwinizm'in önemli bir bölümü empirik değil, mantıksaldır (Popper, 1979, p. 69).

Popper Darwinizm ve kendi eleştirel akılcılığı arasındaki benzerliği tuhaf bulmakla birlikte her iki kuramda da ortak yön, bilgiye bilinçli yaklaşım, kesin olmayan tahminlerin bilinçli eleştirisi ve bu tahminler üzerinde bilinçli bir seleksiyon baskısı kurmadaki yeni ve özel betimleyici ve tartışmacı/argümentatif dilin ortaya çıkmasıdır (Popper, 2006, s. 241).

Evrimsel epistemolojik temelli eleştirel akılcılık programının ilk başarısı, betimleyici ve tartışmacı bir dilin muazzam biyolojik ilerlemesi ile kuramların dilbilimsel formülasyonu sayesinde onları taşıyan türü ortadan kaldırmadan, onları eleştirmeye ve değiştirmeye olanak tanımasıdır. İkinci başarısı, teorilere karşı bilinçli ve sistematik bir eleştiri tutumunun geliştirilmesidir (Popper, 1979, p. 70).

Bilimin yöntemi eleştiriyle başlar. Amip ve Einstein arasındaki fark, her ikisi de deneme yanılma yöntemini kullansalar da, amip hata yapmaktan hoşlanmazken hata Einstein'ın ilgisini çekmesidir. O, bilinçli bir şekilde hataları/sorunları keşfederek ve ortadan kaldırır/çözer. Popper'ın deyişiyle "Maddenin özü, bence, sorun çözmedir" (Popper, 2006, s. 258). Ancak her çözülen sorunun yeni sorunlar doğuracağını bu durumda bilimin doğası gereği olduğunu ifade eder (Popper, 1979, p. 70).

İnsanın çabalarını bir hayvanın ya da amipinkinden farklı kılan şey, yalnızca üçüncü bir eleştirel tartışma dünyasında tutunabilmektir. Bu dünya bir dil dünyası yani nesnel bilgi dünyasıdır. Bu dünya rakip teorilerin bazılarını bir kenara atmayı mümkün kılar. Amip ise teorisıyla, inancıyla, alışkanlıklarıyla birlikte yok olup gidecektir. Bu açıdan bakıldığında hayat, problem çözme ve keşiftir. Hayal gücünde tasarlanan olasılıkları deneme yoluyla yeni gerçeklerin, yeni olasılıkların keşfidir. İnsan düzeyinde, bu deneme neredeyse tamamen üçüncü dünyada gerçekleşir. Bu üçüncü dünyanın teorilerinde, sorunlarla ilgili gerçeğe -daha doyurucu, daha eksiksiz, daha ilginç, mantıksal olarak daha güçlü ve daha gerçeğe gerçeğe- yaklaşmaya çalışarak birinci dünya ve belki de ikinci dünya giderek daha başarılı bir şekilde temsil edilebilir (Bradie, 2016, p. 144-145).

Popper tekçi veya düalist evren görüşü yerine çoğulcu evren anlayışını önerir. Birbiriyle etkileşim halinde en az üç farklı evreni içeren kuramını "Üç Dünya Kuramı" olarak adlandırır. Popper'ın bu üç dünya kuramı nesnel bilginin ve bilimde evrensel bir gerçekliğin bulunup bulunmadığına ilişkin bir tasarımdır. Üç dünya kuramı nesnel anlamda bilgi ya da düşünce ile

öznel anlamda bilgi ya da düşünce arasındaki ayrıma dayanır. Nesnel anlamda bilgi ya da düşünce problemlerden, kuramlardan ve argümanlardan oluşur. Öznel anlamda bilgi ya da düşünce bir zihin hali ya da davranış eğilimidir (Irzık, 1980, s. 84).

Dünyadaki canlı ve cansız olan varlık türlerini içeren üç ayrı dünya türünden Dünya 1, taşlar, bitkiler, hayvanlar, radyasyon, fiziksel enerji biçimleri vb. içerir. Dünya 1 istendiği takdirde cansız fiziksel nesnelerin dünyası ve canlı biyolojik nesnelerin dünyası olarak alt bölümlere ayrılabilir. Dünya 2 zihinsel veya psikolojik dünyadır. Acı, zevk, düşünce, karar, algı ve gözlemlerin dünyasıdır. Yani zihinsel veya öznel deneyimler dünyasıdır. Dünya 2 özellikle insani ve ahlaki açıdan son derece önemlidir. Bu dünya da kendi içinde, tamamen bilinçli deneyimler; bilinç durumlarının, zihin durumları veya edime yönelik davranışsal eğilimler (öznenin/insansal yaşantıların dünyası) ile rüyalar ya da bilinçaltı deneyimlerin dünyası olarak alt dünyalara ayrılabilir (Popper, 1978, p. 2). Dünya 3, masallar, hikâyeler, dini mitler, bilimsel varsayımlar veya teoriler, matematiksel yapılar, şarkılar, senfoniler, resimler, heykeller, aynı zamanda uçaklar, havaalanları ve diğer tüm mühendislik harikalarının dünyasıdır. Dünya 3'te diğer dünyalarda olduğu gibi kendi içinde birkaç farklı alt dünyaya ayrılabilir. Bilim dünyası ve kurmaca dünyası ya da mühendislik dünyası ve sanat dünyası gibi. Dünya 3 insan aklının ürünlerinin dünyasıdır (Popper, 1978, p. 3).

Dünya 3, tek tek bireylerin veya tüm insanların kavrayışının ötesindedir. Bu dünya, insanın düşüncesinin gelişmesi yoluyla kendini gerçekleştirmesine sağladığı katkı ve yaratıcılığı ile Dünya 3'e kazandırdıklarından çok daha önemlidir. Çünkü insanın neredeyse tüm düşünsel gelişimi geri beslemeyle büyür. Entelektüel gelişme ve Dünya 3'ün gelişmesi, çözüme ulaşmamış sorunların çözülmesiyle sağlanır. Dünyaların birbirini geri beslemesi sayesinde her yeni çözüm denemesi yeni sorunları kendiliğinden ortaya çıkaracağından, Dünya 3'ün eleştirel ve yaratıcı katkı sağlama işlevi sürüp gidecektir (Popper, 2010, s. 176)

Öznellik karşıtı bu yapı (Dünya 3), inancın her türlü unsurunu ortadan kaldırır. Popper, Dünya 3'ün statüsü ve özerkliğini, dilin evrimselliği çerçevesinde açıklar. Dünya 2'ye ait hayvan bilincinde ifade ve iletme dayalı dil üretim biçimleri bulunur. İnsanda ise bu özelliklerin yanı sıra betimleme ve tanıtlama üretim biçimleri de bulunur. Betimleme ve tanıtlama özellikleri daha ileri düzeyde dilsel ifade etme yetenekleridir. Bilimsel bilginin nesnelliği ve dolayısıyla dünyanın sorunları ve standartları da dilin betimleyici işlevi sayesinde ortaya çıkar. Dünya 3'ün ortaya çıkması için önkoşul olan dilin evrimsel işlevi nesnellik kavramını açıklamak için yetersiz kalır. Nesnellik, bilginin öznelararası ve toplumsallık karakterine de bağlıdır (Carr, 1977, p. 218). Ve öznelararasılık Popper'ın üzerinde titizlikle durduğu bir özelliktir.

Popper yalnızca Dünya 1'i gerçek olarak kabul edenleri materyalist/fizikalist ya da monist, yalnızca Dünya 2'yi nesnel olarak görenleri immateryalist ya da düalist olarak adlandırır. Popper ikinci gruba Kant, Berkeley ve Ernst Mach'ı örnek verir. Kendisinin de Üç Dünya Kuramındaki Dünya 3'ün gerçek olduğunu kabul ettiğini ve üç dünyanın etkileşim içinde olduğunu ileri sürer (Popper, 2010, s. 20-21).

Özerk ve nesnel olduğunu savunduğu üç dünya teziyle, Popper, öznel inançların kökenleriyle ilgilenen ve inanç filozofları olarak adlandırdığı Descartes, Locke, Berkeley, Hume, Kant veya Russell gibi filozofları kışkırtmayı amaçladığını söyler. Bu inanç filozoflarına karşı, esas üzerinde durulması ve çözülmesi gereken sorunun daha iyi, daha cesur teoriler bulmak olduğunu ve bu süreçte inancın değil eleştirel tercihin önemli olduğunu öne sürer. Böylece inanç filozofu olarak gördüğü Kant'ın iki dünyaya dayalı eleştirel akılcılığından farklı olarak üç dünyaya dayanan bir eleştirel akılcı olduğunu da ileri sürmüştür. Popper, Kant'ın, insanın, duylara ulaşan uyaranları özümsemeye yarayan psikolojik ve belki de fizyolojik bir özümseme sistemi olan zihinsel bir aygıtla donatıldığı yani genetik olarak bu tür a priori gerçeklerin olduğu ve bunları özümseyerek, kendi kurallarını doğaya dayattığına inanıyor olmasını olumlu bulur (Popper, 1983, p. 153). Buna karşın Kant'ın bilgide kesinlik ve bütünsellik arayışı nedeniyle doğanın zihninin

dayattığı yasalara karşı duracağı olasılığını görmezden gelmesini doğru bulmaz. Bu nedenle Popper felsefesi açısından Kant'ın epistemolojisi yalnızca dar sınırlar içinde başarılı olmuş ve yanlışlanmış bir kuramdır. Bir başka deyişle Popper, Kant'ın, aklın yasalarını anlaşılabilir duyular yığına dayatan ve böylece onları düzene sokan şeyin zihnimiz olduğu konusunda haklı görür. “Hatalı olduğu nokta, dayatmalarımızda nadiren başarılı olduğumuzu, tekrar tekrar denediğimizi ve hata yaptığımızı ve dünya hakkındaki bilgimizin, zihnin dayatmasına direnen gerçekliğe de borçlu olduğunu görmemiş olmasıdır” (Popper, 1979, p. 68). Doğal seçilime dayalı ve bütünselliğe uyumlu olamayan kendi eleştirel akılcılığı ile Kant'ın eleştirel akılcılığını tamamladığını ileri sürer.

Popper esasında monist ve düalist olarak adlandırdığı filozofların Dünya 3'ü reddetmeleri dışındaki görüşlerini paylaşır. Dünya 3'ün nesnelerinin, onu yapanlardan bağımsız olarak var olduğunu kabul etmemeyi büyük bir eksiklik olarak görür. Çünkü eser onu yapandan bağımsız bir somutluğa ve fiziki varlığa sahiptir (Popper, 1978, p. 10). Ve bu tür nesnelerin yeri Dünya 3'tür (Popper, 1978, p. 5-7). Eleştirel olma yalnızca Dünya 3'e ait nesneler için söz konusudur. Örneğin bir sanat eseri eleştirel olarak değerlendirilebilir. İnsanların sanat eserine gösterdiği tepki sanat eserinin nesnel niteliğini görünür kılar. İnsan zihninin ürünü olan eserler hayali değil, gerçeklerdir. İnsanların bireysel/özel tepkileri eserin nesnel olmadığı değil nesnel olmasının bir sonucudur. “Bu harika bir senfoni” demek bir senfoni olarak üretenden bağımsız bir gerçekliği olduğunu ve harika olduğunu söylemek demektir (Popper, 1978, p. 3).

Popper, geleneksel epistemolojinin bilimsel bilgiyi incelemeye niyetlenirken, aslında bilimsel bilgiyle hiçbir ilgisi olmayan, özel anlamda biliyorum veya düşünüyorum sözcüklerinin sıradan kullanımı ile bilgi veya düşünceyi sınırlandırdıklarını ileri sürer. Bilimsel bilgi, biliyorum sözcüğünün sıradan kullanım anlamında bilgi olmadığından, epistemoloji öğrencileri ilgisizliğe sürüklenir. Çünkü “Biliyorum” anlamındaki bilgi, ‘dünya 2’ dediğim şeye, öznel dünyasına aitken, bilimsel bilgi, dünya 3'e, nesnel teoriler, nesnel problemler ve nesnel argümanlar dünyasına aittir” (Popper, 2016, s. 59). İkinci dünya -aklın dünyası- olarak adlandırılabilir Dünya 2, birinci ve üçüncü dünya arasında bağlantı kurarak etkileşimi sağlar. Çünkü Dünya 3'ü anlamadan insan aklını ve insan benliğini anlamak imkansızdır. Dünya 3, Dünya 2'nin bir yansıması değil özerk bir dünyadır. Bilgiyi edinmenin veya üretmenin farklı yollarında ise yöntem Lamarckçı olmaktan çok Darwincidir. Darwinci yol tekrar yoluyla öğrenmeden ziyade seçilimcidir. Ancak seçim iki ucu keskin bir kılıçtır. Bizi seçen ve değiştiren sadece çevre değildir. Aynı zamanda esas olarak yeni bir ekolojik ortam keşfederek çevreyi seçip değiştiren de insandır. İnsan düzeyinde bu tamamen yeni bir nesnel dünyayla iş birliği içinde yapılır. Üçüncü dünya, nesnel, yeni, geçici amaç ve değerleri içeren nesnel geçici bilgi dünyasıdır. Bu dünya, zihin içi/durumu değildir. Hem insan hem de üçüncü dünya (bilimin, bilginin dünyası), karşılıklı mücadele ve seçim yoluyla büyür. Teorideki büyümeyi tam olarak anlamak için, organik biyolojik sistemlerin nasıl işlediğine bakmak gerekir (Popper, 1979, p. 149). Biyolojik veya evrimsel açıdan bakıldığında bilim veya bilimdeki ilerleme, insan türünün kendisini çevreye uyarlamak, yeni çevresel ortamları istila etmek ve hatta yeni çevresel ortamlar icat etmek için kullandığı bir araç olarak görülebilir (Popper, 1978, p. 1-23).

Popper'ın Dünya 3'ü evrimsel ve biyolojik olarak temellendirdiği bir konuşmasında ürün ve yapı ayırımından söz eder. Ürün için örümceklerin yaptığı ağları, porsuk, karınca ve eşekarılarının yaptığı yuvaları, kunduzların yaptığı barajları örnek verir. Yapı ise hayvanların eylemde bulunurken kullandığı yöntem ve davranış biçimlerine karşılık kullanılır. Bu ikisini birbirinden biyoloğun haklı olarak ayırt ettiğini tespit eder. Hayvan ve ürün ilişkisinde hayvanların üretim eylemlerinin önemi kadar yapıların malzeme özellikleri, fiziksel özellikleri (şekil, biçim) , çevre koşullarının değişmesiyle birlikte yapı özelliklerinin de değişmesinin de gözden kaçmayacak kadar önemli olduğuna vurgu yapar. Yapı ile ilgili sorunlar tartışılırken hayvanların eylemleri ile ilgili sorunlar da ortaya çıkar. Örneğin bu yuva nasıl yapıldı? Yapının hangi yönleri eski hangi yönleri yenidir? gibi. Bu böyle olmalıdır. Yapıların bir şekilde bazı hayvanlar tarafından üretildiği gerçektir. Ancak yapılar da gerçektir. Bu basit düşünceler, insan faaliyeti ürünler ve aynı zamanda

sanat eserlerine de uygulanabilir. Özellikle de dil ve bilime uygulanır (Popper, 1979, p. 113). Bilgi de uygulaması Popper'ın Üç Dünya Tez'idir (Popper, 1979, p. 114). Popper tezi hususunda: "Nesnel ürüne vurgu yapan üç ana tezim bu nedenle ne teleolojik ne de bilim dışıdır" (Popper, 1979, p. 114). "Biyolojik düşüncelerimizi takip edersek, bunların Darwinci evrim teorisi için genel bir öneme sahip olduğunu görmek kolaydır: Kendimizi nasıl ayağa kaldırabileceğimizi açıklarlar. Ya da daha entelektüel bir terminolojiyle ortaya çıkışı açıklamaya yardımcı olurlar" (Popper, 1979, p. 119).

Sonuç

Bilgi edinme süreçlerinde yanlışları keşfederek onları ayıklayan bir yöntem arayışı bağlamında eleştirel akılcılığını inşa eden Popper, kesin, değişmez bilgiye ulaşmanın olanaklı olmadığı inancındadır. Bu inancın da bilginin doğru ve kesin olması arasındaki farkın ortaya koyulması suretiyle kanıtlanabileceğini ileri sürer. Kendini bir aydınlanmacı ve rasyonalist olarak tanımlayan Popper, aklın, doğanın sırlarını çözme olanağını yanlışlamacılık tezine dayalı eleştirel akılcılığıyla ortaya koyar. Bu noktada Immanuel Kant'ın eleştirel akılcılığından çok etkilenmiş olmasına hatta kendi eleştirel akılcılığını Kant'ın anlayışını tamamladığını ileri sürmesine karşın kendi eleştirel akılcılığı temel anlamıyla Kant'ın anlayışından çok farklıdır. Kant'ın felsefesine etkisini Hume'un Kant'ı dogmatik uykusundan uyandırdığı gibi Kant'ın da kendisini dogmatik uykusundan uyandırdığını söyler. Bunun yanı sıra kendi eleştirel akılcılığını tasarımlarken Sokratesçi bilgisizlik savından hareketle, bildikçe ne kadar az şey bildiğini ve bilgisizliğin sonsuzluğunu fark ettiğini bu nedenle geleneksel epistemologların –ki Kant'ı da bu grup içine koymaktadır- gittiği yoldan gitmeyeceğini dile getirir. O halde nasıl bir metodoloji izleyecektir? Popper kendi eleştirel akılcılığının formülasyonunda biyolojik bir açıklama olarak Darwinci evrim anlayışının doğal seçim yaklaşımını kullanır. Bu anlamda kendi epistemolojisini de evrimsel epistemoloji açıklaması olarak adlandırır.

Doğal seçilime dayalı evrimsel epistemolojisinde genel olarak Kant'ın bütünselleştirici, doğrulamacı epistemoloji anlayışından farklıdır. Doğal seçim doğal ayıklamayı içeren bir biyolojik yaklaşım olması bakımından Popper'ın yanlışların ayıklanması süreci olarak tanımladığı bilimsel bilgi sürecini açıklamaya uygun bir yaklaşımdır. Kant'ın aklın yasalarını doğaya dikte etme anlamındaki Kopernikçi devrimine olumlu yaklaşan Popper, mevcut biçimiyle epistemolojinin sorunlarını çözmede, Kant'ın epistemolojisinin eksik kaldığını ileri sürer. Çünkü Kant, aklın diktelerinin doğa tarafından her zaman olumlanmadığını gözden kaçırır ve aklın buyurtusu olan yasaların kesinliğini ileri sürer. Oysa bilimsel kuramlar doğaya tatbik edildiğinde değişen doğaya uyum sağlamalıdır. Bu ise kuramların gelip geçici birer varsayım olduğunu gösterir. Doğanın çeşitlilikler içermesi ve değişim içinde olması kesin bilgiye erişim olanağını ortadan kaldırdığı gibi bilginin doğrulanmasında da doğa göz ardı edilmiş olur. Bu bakış açısı da Kant'ın epistemolojisini sınırlı alanda doğrulanmış bir teori haline getirir. Kant'ın epistemolojisindeki bu durumu, Newton fizikine olan değişmez inancının bir sonucu olarak yorumlar. Ancak Einstein teorisiyle birlikte epistemoloji de çok şey değişir. Bu çerçevede Kant'ın eleştirel akılcılığının da epistemolojik sorunları açıklamada yetersiz kaldığı ortaya çıkar. Popper, bu yetersizliği kendisinin yanlışlamacı, karşı tümevarımcı, evrimsel epistemolojisinin tamamladığını ileri sürer.

Popper bilimsel yasaların doğaları gereği varsayımsal olduğunu, bilimin temelinin açık uçlu bir fikir birliğinden oluştuğunu ileri sürer. Ona göre bilimsel kuramlarda kesinlik yerine sorun çözücü yön öne çıkarılmalıdır. Bu da bilimsel kuramların gelip geçici, varsayımsal olduğunu gösterir. Sorun çözme hayatta kalmadır. Sorun çözme biyolojik canlılar evreninde hayatta kalma yollarından biridir. Kendini, çevreye uyum sağlama olarak gösterir. Ortaya çıkan yeni durumlara uyum sağlayan canlılar yaşamını sürdürebilir. Ancak çevreye iyi uyum yapan her canlının yaşamaya devam edeceği tüm canlılara genellenemez. Çünkü ne kadar iyi sorun çözücü olursa olsun daima çözemeyeceği sorunlar her daim olacaktır. Bunu görmek için doğaya bakmak yeterlidir. Doğada

çevresine ne kadar iyi uyum yaparsa yapsın yok olup giden türler mevcuttur. Biyolojik evrendeki bu durum bilimsel varsayımlar için de geçerlidir. Ne kadar iyi sorun çözücü olurlarsa olsunlar kuramlar kesin ve sonsuza kadar geçerli olma özelliği göstermezler. Çünkü her çözülen sorun yerini yenisine bırakmaktadır. Yeni sorunların ortaya çıkmasında ise bilimsel kuramlar etkilidir. Çünkü koşullar değiştikçe bilimsel kuramlarda yeni sorunlar keşfeder ancak sorunları çözmekten uzağa düşebilirler.

Popper, biyolojik evrende hayatta kalmanın yolu olan sorun çözmeyi bilimsel kuramlar için de geçerli olduğunu ve bilimsel keşfin çözülmüş sorunlardan çözülecek sorunlara doğru rasyonel bir yolculuk olduğunu ileri sürer. Bununla birlikte insan doğadaki diğer biyolojik türlerden sorun çözücü olmada, eleştirel bir tartışma dünyası kurabilmesi açısından farklılık gösterir. Bu farkı Popper ünlü Üç Dünya kuramıyla açıklar. Fiziki nesnelerin dünyası Dünya 1, canlıların dünyası Dünya 2 ve bilimsel kuramların dünyası Dünya 3'tür. Popper'a göre Kant bilimsel kuramları Dünya'2 ye konumlandırır. Aklın yasaları düzenleyici ilkeler olarak bu dünyada yer alır. Duyu verilerini denetler, bütünleştirir ve Dünya1' e dikte eder. Dünya 2 Popper'a göre nesnel değil öznedir. Dolayısıyla Kant'ın epistemolojik açıklamaları da öznel olacaktır. Dünya 3 ise diğer iki dünyadan özerktir. Bu nedenle Kant'tan farklı olarak bilimsel bilginin nesnel olma koşulu aklın düzenleyici olmasına değil ondan bağımsız olarak var olabilmesine bağlıdır. Bilimsel kuramların var olma sahası bu nedenle zihin olamaz. Zihin dışında ancak fiziki dünya yani Dünya 1'in cansız nesnelerinden de özerk olarak var olması gerekir. İşte Dünya 3 bu anlamıyla her iki dünyadan özerk olarak var olan bilginin dünyasıdır. Örneğin Newton Yasaları, Einstein Fiziki, bir sanat eseri, bir havaalanı her iki dünyadan da özerk olarak Dünya 3'te nesnelleşir. Bilimsel bilginin nesnel olması bu şekilde açıklanır.

Diğer yandan bilimsel kuramların bütünsellik çerçevesinden çıkarılması yani varsayım olarak görülmesi kuramsal çoğulculuğa yol açar. Kuramsal çoğulculuk Kant'ın epistemolojik açıklamalarına uygun değildir. Ama Popper'ın eleştirel akılcılığının olmaz ise olmaz bir sonucudur. Kuramsal çoğulculuk bilimsel bilginin nesnellikten uzaklaşması değil aksine nesnelleşmesi için gereklidir. Kant epistemolojisi çerçevesinden bakıldığında ise duyu verilerinin aklın düzenleyici ilkeleriyle buluşmaması öznelliğe yol açar. Öznelikten kurtulmanın yolu aklın değişmez düzenleyici ilkelerine göre duyu verilerini bütünleştirmektir. Kant'ın bütüncül, evrensel olan aklın düzenleyici ilkeleri sayesinde bilim insanının merkezde olduğu ve doğaya yönelerek onu düzenlediği bir etkinliktir. Aydınlanmanın iyimserliği bağlamında her şey insan içindir ve dolayısıyla bilim de insan içindir. Popper'ın doğal seçim temelli eleştirel akılcılığında ise hem insan hem de kuramların sorun çözücü olma yönü öne çıkarılmaktadır. Ancak doğal seçilimin nasıl olacağı sorusuna ne biyolojik olarak Darwinizm ne de bilimsel kuramlar açısından Popper yeterli bir açıklama yapabilmiştir. Bu durumda doğal türler arasında, insanlar arasında ve hatta bilimsel kuramlar arasında –her ne kadar önceki kuramdan daha iyi sorun çözücü olması gerektiği söylene de- seçilimin nasıl olduğu berbersizdir. Bilimsel kuramlar iki dünya dışında özerk olduklarından Dünya 1'e olduğu kadar Dünya' ye de etki etmektedir. Üç dünya arasındaki korelasyonda Popper, her ne kadar dünyaların etkileşiminin Dünya 2 yani insan üzerinden gerçekleştiğine vurgu yapsa da insanın yapay olan Dünya 3 tarafından etkileniyor olması, temel fail ve gaye olan insanı, araç haline getirir. Kant'ın aklın yasalarını fiziki dünyaya dikte etmesini olumlu karşılayan Popper, Dünya 3'ün Dünya1'i değiştirmek, düzenlemek yani yeni bilimsel varsayımları Dünya 1'e dikte etmek için Dünya 2'yi etkilemek zorunda olmasını da olumlu karşılamaktadır. Bu durumda Kant'ın doğa karşısında insanı konumlandıran ve insanı duyu verilerini aklın düzenleyici ilkeleri sayesinde bütünleştirerek doğayı düzenleme amacı Popper'ın biyolojik doğal seçim ilkelerine dayalı evrimsel epistemolojik eleştirel akılcılığı, insanı da dikte edilen bir varlığa dönüştürmektedir. Bu durumda insanın değişim ve dönüşümünde görünen o ki, doğal seçim değil, Dünya 1 ve Dünya 3'ün ilkeleri etkili olacaktır. Yani insan doğanın bir parçası olması bakımından kendi değiştirip dönüştürdüğü dünya karşısında etkilenen bir var oluşa dönüşecektir. Hayatta kalmak

için yeni tasarımıladığı dünyaya uyum sağlayamadığı, yani sorunları çözemediği takdirde sonunun ne olacağı belirsizdir. İnsanın, Kant'ın epistemolojisindeki Kopernik devrimiyle epistemolojik ve ontolojik açıdan sahip olduğu konumu artık o kadar sağlam değildir. Bu durumda insan hayatta kalma sorununu çözebilmek için kendisini nasıl dönüştürmelidir? Bu dönüşüm sadece epistemolojik olarak değil ontolojik olarak bir dönüşüm geçirmesini gerektirebilir mi? Bu ve buna benzer sorular eleştirel akılcı iki filozofun epistemolojik varsayımlarının, insanın ontolojik ve epistemolojik eylemleri açısından farklı sonuçlara doğru ilerlediklerinin göstergesidir.

Sonuçta Dünya 3 Popper'ın eleştirel akılcılığına dayalı evrimsel epistemolojisinin Kant'tan ayrılan yönünü ifade eder. Bu ayrım Popper'ın kendi eleştirel akılcılığının Kant'ı tamamladığını söylese de bu tamamlama, iki filozofun epistemolojik ve bilimsel kuramlarının açıklama gücü ve bilim felsefesinde yol açacağı sonuçlar açısından birbirinden dramatik şekilde farklıdır. Bu fark Einstein ve Newton fiziği arasına Popper'ın koyduğu fark gibi, doğrultusu aynı olmayan ancak doğayı anlamak bakımından farklı iki varsayımsal kuram olması gibidir. Yani esasında bir tamamlama değil keşif yolunda iki ayrı açıklama tarzıdır. Dayanakları farklı olduğu gibi yol açacağı sonuçlar da farklıdır.

Kaynakça

- Bradie, M. (2016) Karl Popper's evolutionary philosophy. In J. Shearmur & G.Stokesand (Eds.), *The Cambridge companion to Popper* (pp.143-149). Cambridge University Press.
- Carr, B. (1977). Popper's third world. *The Philosophical Quarterly*, 27(108), 214-226.
<https://doi.org/10.2307/2218780>
- Chalmers, A. (2007). *Bilim dedikleri* (H. Arslan, Çev.). Vadi Yayınları.
- Fernandes, S. L. De C. (1985) *Foundation of objective knowledge*. Springer.
- Gillies, D. (2018). *Yirminci yüzyılda bilim felsefesi* (M. Tuncel, Çev.). Nobel Yayınevi.
- Goldmann, L. (1983). *Kant felsefesine giriş* (A. Timuçin, Çev.). Metis Yayınları.
- Güzel, C. (2010). *Bilim felsefesi*. Kırmızı Yayınları.
- Irzık, G. (1990). Karl Popper'ın üç dünya kuramı ve bilimsel bilginin nesnelliği. *İçinde Felsefe Tartışmaları* (9. Kitap, ss. 84-89). Kent Basımevi.
- Kant, I. (1993). *Ari usun eleştirisi* (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınları.
- Kant, I. (1995). *Prolegomena* (İ. Kuçuradi, Çev.). Türkiye Felsefe Kurumu.
- Popper, K. R. (1956). *Realism and the aim of science*. Routledge.
- Popper, K. R. (1972). *Objective knowledge an evolutionary approach* (Rev. ed.). Clarendon Press.
- Popper, K. R. (1978). Three worlds. In the tanner lecture on human values (pp. 143-167).
Delivered The University of Michigan.
<http://hdl.handle.net/2027/spo.act2080.0018.001:01>
- Popper, K. R. (1994). *Conjectures and refutations*. Routledge.
- Popper, K. R. (1998). *Bilimsel araştırmanın mantığı* (İ. Aka & İ. Turan, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Popper, K. R. (2006). *Bir entellektüelin yaşam öyküsü bitmeyen arayış* (M. Acar, Çev.). Plato Film Yayınları.
- Popper, K. R. (2009). *The two fundamental problems of the theory of knowledge* (T. E. Hansen, Ed.). Routledge.
- Popper, K. R. (2010). *Daha iyi bir dünya arayışı* (İ. Aka, Çev.), Yapı Kredi Yayınları.
- Russell, B. (1996). *Dış dünya üzerine bilgimiz* (V. Hacıkadiroğlu, Çev.), Kabalcı Yayınevi.